

دانشگاه پیام نور

مرکز مشهد

رساله تخصصی الهیات

گرایش: فقه و مبانی حقوق اسلامی

مطالعه تطبیقی کودک همسری در جمهوری اسلامی ایران و آراء

مذاهب اهل سنت

استاد راهنما:

دکتر زهرا گواهی

استاد مشاور:

دکتر مهدی کریمی

نگارنده:

فاطمه آدینه بی آلمه جوق

دی ۱۳۹۸

تاریخ ۱۳۹۸ / ۱۱ / ۱۸
شماره ۱۷۲۲۴ / ۱۷۲۲۱
سویست

انجمن علمی
مركز پژوهش‌های علمی

انجمن و پیام نور
مركز
پاسدان

صور تجلسه دفاع از پایان نامه کارشناسی ارشد
اقای/خانم فاطمه ادینه یی المه جوق

دانشجوی رشته الهیات گرایش فقه و حقوق اسلامی.....

به شماره دانشجویی ۹۶۳۷۶۲۵۶۲

تحت عنوان: مطالعه تطبیقی کودک همسری در جمهوری اسلامی ایران و آراء مذاهب اهل سنت

جلسه دفاع پایان نامه کارشناسی ارشد نامبرده با حضور هیات داوران در مورخ تاریخ: ۱۷ / ۱۱ / ۱۳۹۸ ساعت ۱۲-۱۴ در محل مرکز مشاهد برگزار و پس از ارزیابی پایان نامه مذکور به شرح زیر ارزیابی گردید.

نمره نهایی	دستاوردها پژوهشی *	دفاع بر مبنای ۱۸	
۸۷	۱۰ / ۱۵	۱۷۱۵	به عدد
صد و هفتاد و هفت	نختره	هفتاد و نه	به حروف
بسیار خوب	درجه ارزشیابی		

امضاء	محل خدمت	مرتبۀ دانشگاهی	نام و نام خانوادگی	هیات داوران
	دانشگاه پیام نور	استادیار	دکتر زهرا گواهی	استاد راهنما
	دانشگاه پیام نور	استادیار	دکتر مهدی کریمی	استاد مشاور
	دانشگاه پیام نور	استادیار	دکتر احمد فدوی بنده قرایی	استاد داور
	دانشگاه پیام نور	استادیار	دکتر اعظم امینی	نماینده تحصیلات تکمیلی

نمره نامبرده بر اساس بخشنامه‌ها و دستورالعمل‌های مربوط به دستاوردهای پژوهشی مستخرج مجامعه و در تاریخ ۱۳۹۸/۱۱/۱۸ نهایی شده است.

نام و امضای کارشناس پژوهشی مرکز مشاهد

* نمره استاد پژوهش بر اساس اصل عمل مراد از هیات داوران است. دفاع تعیین شده و توسط کارشناس پژوهشی مجامعه و نمره نهایی اعلام می‌گردد.

۹۱۷۳۵-۶۳۳

۱۳۹۸/۱۱/۱۸

محل ثبت در دفتر

۱۳۹۳

۱۳۹۳

۱۳۹۳

تعهد نامه اصالت رساله/پایان نامه

اینجانب *دکتر علی محمد...* دانش آموخته مقطع دکتری / کارشناسی ارشد ناپوسته تخصصی در رشته *...* که در تاریخ *...* از رساله/پایان نامه خود تحت عنوان *...* با کسب نمره *...* دفاع نموده ام، بدینوسیله متعهد می شوم.

(۱) این رساله/پایان نامه حاصل تحقیق و پژوه انجام شده توسط اینجانب بوده و در مواردی که از دستاورهای علمی و پژوهشی دیگران (اعم از پایان نامه، کتاب، مقاله و) استفاده نموده ام، مطابق ضوابط و رویه موجود، نام منبع مورد استفاده و سایر مشخصات آن را در فهرست مربوط ذکر و درج کرده ام.

(۲) این رساله/پایان نامه قبلاً برای دریافت هیچ مدرک تحصیلی (هم سطح، پایین تر یا بالاتر) در سایر دانشگاه ها و موسسات آموزش عالی ارائه نشده است.

(۳) چنانچه بعد از فراغت از تحصیل، قصد استفاده و هر گونه بهره برداری اعم از چاپ مقاله، کتاب، ثبت اختراع و از این پایان نامه/رساله را داشته باشم، با ذکر نام استادان راهنما و مشاور و درج نام دانشگاه پیام نور اقدام خواهم کرد.

(۴) چنانچه در هر مقطع زمانی خلاف موارد فوق ثابت شود، عواقب حقوقی ناشی از آن را می پذیرم و همچنین دانشگاه پیام نور مجاز است با اینجانب مطابق ضوابط و مقررات رفتار کند و در صورت ابطال مدرک تحصیلی ام هیچ گونه ادعایی نخواهم داشت.

نام و نام خانوادگی *دکتر علی محمد...*

۱۹, ۶, ۴

تاریخ و امضاء

تشر و قدردانی

حمد و سپاس خدای متعال که توانایی قدم گذاشتن در این مسیر عطا نمود، خداوند یکتا که انسان را به زیور دانش آراست تا با اندیشیدن و تأمل در آیاتش راه درست زیستن را بیاموزد و تشر حضرتش را که به این حقیر توفیق داد تا گامی ولو اندک در مسیر علم و تحقیق بپیمایم.

با سپاس فراوان از اساتید ارجمند

سرکار خانم دکتر زهرا گواهی

جناب آقای دکتر مهدی کریمی

بدیهی است چنانچه لطف، محبت و راهنمایی های ارزنده و بی دریغ این بزرگواران، مشوق و پشتوانه حرکتی نبود به طور حتم موفقیتی برای این حقیر حاصل نمی شد.

همچنین از زحمات دوستان بزرگواری که هر یک به نحوی در انجام و اتمام پایان نامه بنده را یاری نمودند کمال سپاس را داشته و برای تمامی این عزیزان سلامت، سعادت و سربلندی را از خداوند منان آرزومندم.

تقدیم به:

تقدیم به روح مادرم، دریای بیکران فداکاری و عشق او که وجودم برایش همه رنج بوده و وجودش
برایم همه مهر؛ تقدیم با بوسه بر دستان پدرم، اول استادم که همواره چتر محبتش بر سرم است.
بزرگواری که الفبای زندگی را از او آموختم

فهرست مطالب

صفحه	عنوان
۱	چکیده:.....
۲	مقدمه.....
۳	سؤالات تحقیق.....
۴	بخش اول کلیات.....
۵	فصل اول مفهوم شناسی.....
۵	مبحث اول: کودک.....
۵	گفتار اول: تعریف کودک.....
۶	بند اول: صبی.....
۷	بند دوم: طفل.....
۸	بند سوم: صغیر.....
۹	گفتار دوم: تقسیم کودک از نظر حقوقی.....
۹	بند اول: صبی غیر ممیز.....
۱۰	بند دوم: صبی ممیز.....
۱۳	مبحث دوم: نکاح.....
۱۳	گفتار اول: تعریف نکاح.....
۱۳	بند اول: تعریف لغوی.....
۱۳	بند دوم: تعریف حقوقی.....
۱۴	گفتار دوم: مفهوم نکاح.....
۱۴	بند اول: مفهوم نکاح در قرآن.....
۱۴	بند دوم: مفهوم فقهی نکاح.....

- بند سوم: مفهوم حقوقی نکاح..... ۱۴
- گفتار سوم: مشروعیت نکاح..... ۱۵
- بند اول: قرآن کریم..... ۱۵
- بند دوم: سنت نبوی..... ۱۶
- بند سوم: اجماع..... ۱۶
- مبحث سوم: ولایت..... ۱۷
- گفتار اول : تعریف ولایت..... ۱۷
- بند اول: معنی لغوی..... ۱۷
- بند دوم: معنی اصطلاحی..... ۱۸
- گفتار دوم: انواع ولایت..... ۱۸
- بند اول: ولایت خاص و عام..... ۱۸
- بند دوم: ولایت تکوینی و تشریحی..... ۱۹
- گفتار سوم: ولایت در قرآن..... ۱۹
- گفتار چهارم: ولایت در قانون مدنی..... ۲۴
- گفتار پنجم: ولایت بر صغیر و صغیره..... ۲۴
- گفتار ششم: تفاوت حضانت و ولایت..... ۲۴
- مبحث چهارم: بلوغ..... ۲۸
- گفتار اول: تعریف بلوغ..... ۲۹
- بند اول: بلوغ در لغت..... ۲۹
- بند دوم: بلوغ در اصطلاح..... ۳۰
- بند سوم: بلوغ در علوم..... ۳۰
- بند چهارم: مفهوم شرعی بلوغ..... ۳۱

- گفتار دوم: بلوغ در قرآن..... ۳۲
- بند اول: بلوغ الحلم..... ۳۲
- بند دوم: بلوغ النکاح..... ۳۴
- بند سوم: بلوغ اشد..... ۳۴
- گفتار سوم: سن بلوغ در شرع مقدس و قانون..... ۳۶
- گفتار سوم: نشانه های بلوغ..... ۴۰
- بند اول: علایم مشترک..... ۴۱
- بند دوم: علایم مختص..... ۴۲
- گفتار چهارم: سن بلوغ..... ۴۵
- بند اول: سن بلوغ نزد شیعه..... ۴۷
- بند دوم: سن بلوغ نزد اهل تسنن..... ۴۸
- بند سوم: سن بلوغ در قوانین موضوعه..... ۴۸
- الف: فقهای حنفی..... ۴۸
- ب: فقهای مالکی..... ۴۸
- ج: فقهای شافعی..... ۴۸
- د: فقهای حنبلی..... ۴۹
- بند چهارم: سن بلوغ از دیدگاه احادیث..... ۴۹
- گفتار پنجم: عوامل موثر بر بلوغ..... ۴۹
- مبحث پنجم: مصلحت..... ۵۰
- گفتار اول: مفهوم و اهمیت مصلحت در فقه اسلامی..... ۵۰
- گفتار دوم: جایگاه مصلحت در سرپرستی کودکان و مبانی آن..... ۵۲
- بخش دوم مفاهیم، علل، انگیزه ها و آسیب های کودک همسری..... ۵۵

۵۶	فصل اول: مفاهیم کودک همسری
۵۶	مبحث اول: مفهوم کودک همسری
۵۸	مبحث دوم: کودک همسری از گذشته تا کنون
۵۹	فصل دوم: دلایل و انگیزه های ازدواج زودهنگام کودکان
۶۰	مبحث اول: دلایل اقتصادی
۶۲	مبحث دوم: نگرش سنتی به ازدواج
۶۳	مبحث سوم: تأثیر دین در ازدواج کودکان
۶۵	مبحث چهارم: بی اطلاعی از قانون
۶۵	مبحث پنجم: کنترل روابط جنسی و حفظ عزت خانواده
۶۷	مبحث ششم: پیوند قبیله ای
۶۸	فصل دوم: آسیب ها و پیامد های ازدواج کودکان
۶۸	مبحث اول: پیامد های اجتماعی
۶۸	گفتار اول: کودک مادری
۷۰	گفتار دوم: محرومیت از تحصیل
۷۱	گفتار سوم: طلاق کودکان
۷۲	گفتار چهارم: صیغه محرمیت و ثبت نشدن ازدواج
۷۳	مبحث دوم: پیامد های جسمی
۷۳	گفتار اول: آسیب های بارداری در سنین پایین
۷۳	بند اول: خطرات بارداری برای کودک به عنوان مادر
۷۴	بند دوم: خطرات ناشی از بارداری کودکان، بر نوزاد و جنین
۷۴	بند سوم: آسیب به سلامت جنسی و حقوق باروری
۷۵	بند چهارم: مرگ و میر مادران و نوزادان

بند پنجم: خشونت، سوء استفاده و بهره کشی جنسی	۷۶
مبحث سوم: پیامد های روانی	۷۶
بخش سوم: بررسی فقهی کودک همسری	۷۹
فصل اول: ولایت ولی در نکاح صغار در مذاهب اهل تشیع	۸۳
مبحث اول: اقسام ولایت نزد اهل تشیع	۸۴
گفتار اول: ولایت پدر و جد پدری (ولایت قهری)	۸۴
گفتار دوم: ولایت وصی	۸۶
گفتار سوم: ولایت مادر و جد مادری	۸۷
گفتار چهارم: ولایت حاکم	۸۸
گفتار پنجم: ولایت سایر خویشاوندان	۸۸
مبحث دوم: رعایت مصلحت در نکاح صغیره	۸۹
گفتار اول: آیات قرآن	۹۰
گفتار سوم: اجماع	۹۱
گفتار چهارم: عقل	۹۲
مبحث سوم: حق خیار پس از بلوغ	۹۲
گفتار اول: حق خیار دختر	۹۲
گفتار دوم: حق خیار پسر	۹۳
مبحث چهارم: رابطه ولایت با عقد فضولی	۹۶
گفتار اول: روایات مربوط به عقد فضولی	۹۷
مبحث پنجم: تخلف از شرط بلوغ و مصلحت مولی علیه	۹۹
گفتار اول: لزوم یا عدم لزوم تزویج صغار	۱۰۲
گفتار دوم: ارزیابی انتقادی	۱۰۳

- گفتار سوم: پیشنهاد اصلاحی ۱۰۵
- فصل دوم ولایت ولی در نکاح صغار در مذاهب اهل سنت ۱۰۶
- مبحث اول: اقسام ولایت نزد اهل سنت ۱۰۶
- گفتار اول: ولایت از دید احناف ۱۰۶
- گفتار دوم: ولایت از دید مالکیه ۱۰۷
- گفتار سوم: ولایت از دید شافعیه ۱۰۷
- مبحث دوم: ولایت ولی ۱۰۷
- مبحث سوم: حق خیار پس از بلوغ در مذاهب اهل سنت ۱۱۰
- مبحث چهارم: حق فسخ صغیر و صغیره بعد از عقد در مذاهب اهل سنت ۱۱۳
- بخش چهارم بررسی حقوقی کودک همسری ۱۱۶
- فصل اول: تاریخچه ازدواج نابالغین ۱۱۷
- مبحث اول: مفهوم و جایگاه مصلحت در نکاح اطفال ۱۱۷
- گفتار اول: مفهوم و معیار مصلحت در نکاح اطفال ۱۱۷
- گفتار دوم: وجود مصلحت یا کفایت دفع مفسدت ۱۱۹
- گفتار سوم: مرجع تشخیص مصلحت ۱۲۰
- گفتار چهارم: بار اثبات مصلحت ۱۲۲
- گفتار پنجم: جایگاه کفایت در معیار مصلحت در نکاح اطفال ۱۲۳
- مبحث دوم: نکاح صغیر و صغیره ۱۲۵
- مبحث سوم: کنوانسیون تبعیض علیه زنان ۱۲۶
- مبحث چهارم: ازدواج کودکان در حقوق مدنی ایران ۱۲۸
- گفتار اول: ماده ۱۰۴۱ قانون مدنی ۱۲۸
- گفتار دوم: ماده ۶۴۶ قانون مدنی ۱۳۰

- گفتار سوم: اصلاحیه ماده ۱۰۴۱ قانون مدنی..... ۱۳۱
- مبحث پنجم: سن قانونی برای ازدواج..... ۱۳۲
- گفتار اول: احکام کیفری یتیم..... ۱۳۲
- بند اول: یتیم در باب شهادت..... ۱۳۲
- بند دوم: یتیم در باب قرار..... ۱۳۲
- بند سوم: ازدواج..... ۱۳۳
- مبحث ششم: تعیین مجازات افراد متخلف..... ۱۳۳
- فصل دوم: سازوکارهای ممانعت از ازدواج زود هنگام کودکان..... ۱۳۴
- مبحث اول: سازوکارهای ممانعت از ازدواج زود هنگام کودکان در فقه امامیه..... ۱۳۴
- مبحث دوم: سازوکارهای ممانعت از ازدواج زود هنگام کودکان در نظام بین المللی حقوق بشر..... ۱۳۹
- نتیجه گیری..... ۱۴۳
- پیشنهاد ها..... ۱۴۵
- پی نوشت ها:..... ۱۴۶
- منابع..... ۱۴۹

چکیده:

در گذشته که غالباً پدرها و بزرگ تر های خانواده عهده دار انتخاب همسر برای فرزندان بودند، تزویج ولایی کودکان با رعایت شرایط لازم خلاف مصلحت نبوده است؛ اما امروزه که جوانان در انتخاب همسر استقلال یافته و نظر آنان در برگزیدن شریک زندگی نقش تعیین کننده ای در سعادت آنان دارد، اعمال این ولایت معمولاً خالی از مفسده نیست. به خصوص که در شرایط کنونی معیار انتخاب همسر نسبت به گذشته بسیار دگرگون شده و عواملی از قبیل سطح تحصیلات، اعتقادات، بینش و تفکر فردی و اجتماعی، نوع شغل و برخی عوامل دیگر معیارهای عمده ای در گزینش همسر به شمار می روند. لذا بسیار محتمل است که پسر و دختر پس از بلوغ، از ازدواج انجام شده ناراضی باشند و از آنجا که طبق نظر مشهور فقها، خیار فسخ نیز ندارند، انجام این تزویج گاهی آنان را دستخوش مسائل و مشکلاتی می سازد که رهایی از آن گاهی بسیار دشوار است. لذا با توجه به مطالب یاد شده، هدف از پژوهش؛ بررسی و مطالعه تطبیقی موضوع کودک همسری در جمهوری اسلامی ایران و آراء مذاهب اهل سنت است. در تحقیق حاضر در صدد آنیم که به دلایل، آسیب ها و پیامد های ازدواج کودکان بپردازیم.

کلمات کلیدی: کودک همسری، بلوغ، ولایت، نکاح

مقدمه

قانون مدنی مصوب سال ۱۳۵۳ حداقل سن ازدواج برای دختران و پسران ۱۸ سال در نظر گرفته شده بود. اما در ماده ۱۰۴۱ قانون مدنی فعلی، ازدواج دختران قبل از ۱۳ سالگی با اذن ولی و رعایت مصلحت آن هم از سوی دادگاه، مجاز دانسته شده است. در پیمانی جهانی که در سال ۱۹۸۹ بسته شد و در سازمان ملل به تصویب رسید، هر فردی که دارای سن کمتر از ۱۸ سال باشد، کودک به حساب می‌آید. پدیده «کودک همسری» از انواع ازدواج می‌باشد که حداقل یکی از طرفین کمتر از ۱۸ سال سن داشته باشد. ازدواج زود هنگام کودکان به عبارتی نوعی کودک‌آزاری است از آنجایی که این پدیده را خانواده‌ها پوشش می‌دهند و به نوعی تحت حمایت و اجبار ازدواج کودک شکل می‌گیرد، شناسایی و بررسی آن روندی بسیار پیچیده و دشوار است. زناشویی کودکان در کشور در فاصله سنی ۱۰ تا ۱۴ سال رخ می‌دهد. در این بین شاهد ازدواج دختران و پسران زیر سن قانونی هستیم که در این قبیل ازدواج‌ها، بیشتر مواقع یکی از زوجین بزرگ سال است.

با استناد به ساختار دینی حاکم در ایران، بلوغ و شروع عادت ماهیانه به عنوان آستانه انتقال از کودکی به بزرگسالی در نظر گرفته شده است. رسیدن به این آستانه فیزیکی و بیولوژی به معنای صلاحیت فرد برای ازدواج، صرف‌نظر از سن واقعی او می‌باشد. کودکان توانایی تحلیل و ارزیابی یک ازدواج را ندارند. اصطلاح کودک‌همسری در کتب فقهی و حقوقی به نام ازدواج صغیر و صغیره آورده شده است. در مورد کودک‌همسری برخی مراجع از جمله آیت‌الله مکارم شیرازی بحث بلوغ عقلی را مطرح کردند که با توجه به بلوغ عقلی می‌توان سن ازدواج را از ۱۳ سال به ۱۵ سال تغییر داد.

از دیدگاه جامعه‌شناسی آرامش و امنیت در یک جامعه، نتیجه ازدواج سالم و به هنگام و محیط آرام‌بخش خانواده است. از آنجایی که ازدواج عامل پیدایی خانواده است ولی ازدواج زودهنگام کودکان یا کودک‌همسری می‌تواند منجر به بروز اختلالاتی در پیدایش و شکل‌گیری خانواده‌های جدید و همچنین خود شخص گردد. در ازدواج، مرحله اول، انتخاب همسر است در حالی که یک کودک معیارهای انتخاب همسر را نمی‌داند و به بلوغ عاطفی و روانی نرسیده است و مهارت‌های لازم برای فرزندپروری و تربیت کودک خود را ندارد.

سنت و عرف و مشکلات اقتصادی عمده دلیل ازدواج کودکان است. خانواده‌ها به دلیل مشکلات اقتصادی فرزندان خود را به ازدواج بزرگسالان در می‌آورند تا از این راه هم فرزندانشان تأمین اقتصادی شوند و هم خودشان از زیر بار تأمین نیازهای کودکانشان خارج شوند یا حتی بعضی خانواده‌ها منافع مالی را از این ازدواج‌ها می‌برند.

در قوانین داخلی، کودکی که زیر ۱۸ سال سن دارد برای امور مالی و شرکت در انتخابات و رانندگی فاقد اراده سالم تلقی می‌گردد اما همان کودکان برای ورود به یک رابطه جدی مثل ازدواج، قانوناً مجاز هستند. احترام و عطف به حقوق کودک نیازمند جلوگیری و ریشه‌کن کردن کودک‌همسری و حمایت فعالانه از کودکان است که همین‌که ازدواج کردند رعایت حقوق کودک و آموزه‌های دینی و حفظ مصلحت جامعه تنها راهی است که از طریق آن می‌توان از تراژدی انسانی ازدواج زودهنگام پیش‌گیری کرد.

آمار دقیقی در مورد ازدواج کودکان در کشور وجود ندارد اما هستند کودکانی که در اوج روزهای کودکی وارد مراحل جدی زندگی مشترک می‌شوند و حال باید نقش‌های را ایفا کنند که روزی در خاله‌بازی خود اجرا می‌کردند. به دلیل اینکه ازدواج در سنین پایین روز به روز در حال افزایش است، باید به طور جدی‌تر به خطرات و عوارض کودک‌همسری پرداخت شود. اخیراً در مجلس شورای اسلامی از سوی فراكسیون زنان مجلس درباره‌ی کودک‌همسری اظهار شده که حداقل سن ازدواج برای دختران ۱۶ سال و برای پسران ۱۸ سال پیش‌بینی شده است. رئیس فراكسیون زنان مجلس در حال تلاش برای افزایش سن ازدواج دختران از ۱۳ سال به ۱۵ سال است.

سوالات تحقیق

- ۱- کودک‌همسری به چه معناست؟
- ۲- علل و انگیزه‌های کودک‌همسری در ایران چیست؟
- ۳- مضرات و آسیب‌های کودک‌همسری چیست؟
- ۴- مجازات عاملان کودک‌همسری در جمهوری اسلامی ایران چگونه است؟
- ۵- دیدگاه مذاهب اهل سنت در خصوص دیدگاه کودک‌همسری چیست؟
- ۶- راه‌های پیشگیری از وقوع آسیب‌های اجتماعی کودک‌همسری چیست؟
- ۷- میزان ولایت پدر یا ولی و نیز مصلحت کودکان چگونه قابل اثبات است؟

بخش اول

کلیات

فصل اول مفهوم شناسی

قبل از پرداختن به موضوع و تعریف کودک همسری لازم است برخی مفاهیم توضیح داده شود:

مبحث اول: کودک

گفتار اول: تعریف کودک

قبل از بیان تعریف و مفهوم کودکی، باید بدانیم چرا در تعریف کودک اختلاف نظر های فراوانی وجود دارد؟ در پاسخ باید بگوییم گوناگونی نژادها، فرهنگ ها و شرایط جغرافیایی و آب و هوایی که در رشد و پرورش جسمی انسانها مؤثر می باشد باعث شده که در کشورهای مختلف ملاک های متفاوتی برای تمیز کودکان، از بزرگسالان در نظر گرفته شود. مع ذلک، تعیین حد و سنی برای تعریف کودک، نوجوان و جوان از ابزارهای کلیدی است. اگر تعیین حدود بلوغ و تغییرات بدنی در جریان تحول کار نسبتاً آسانی بنظر می رسد، به عکس تعیین دقیق سرحدات نوجوانی از نظر روانی که از مرزهای بلوغ جسمانی فراتر است، امری پیچیده و مشکل است، ولی تردیدی نیست که نوجوانی قبل از نمایان شدن بلوغ آغاز می شود و مدت ها پس از آن، این رشد ادامه دارد. علت این است که در تعیین این دوره علاوه بر مشکلات روانی، پاره ای از مشکلات اجتماعی نیز دخیل است. چرا که ممکن نیست، بتوان از روانشناسی دوره نوجوانی سخن راند، بی آنکه از شرایط اجتماعی و فرهنگی که نوجوان در آن تحول می یابد، سخن در میان نباشد. کودکان نسل های پی در پی، حتی وقتی همه آنها به یک دوره از تحول تمدن مربوط هستند، متفاوتند. تفاوت های فاحشی میان نوجوانان پایتخت و نوجوانان شهرستان ها یا روستا وجود دارد. کودک بالنده جنوب کشور و یا مناطق گرمسیر با کودک منطقه سردسیر شمالی کاملاً تفاوت های جسمانی دارند به این ترتیب، تبعیت متقابل فرد و محیط اجتماعی در تعیین محدوده سنی دخیل است و خاصه در دوره نوجوانی بیش از کودکی است (منصور، ۱۳۶۲: ۱۶۶). آنچه افراد جامعه، در زندگی روزمره، کودکی می نامند برحسب جامعه و فرهنگی که به آن تعلق دارند متفاوت است. از دیرباز برحسب عادات، سازماندهی زندگی کودک با مفاهیم پرورشی، پزشکی، آموزشی، حقوقی، بهداشتی و غیره گره خورده است و در نتیجه به کودکی با عناوین گوناگون و مقاطع متفاوت و مفاهیم مختلف نگریسته اند. با توضیحی که داده شد اکنون به تعریف کودک می پردازیم:

کودکی، در ساده ترین بیان و به عنوان یک گستره ی سنی یکپارچه و متمایز از دوره های دیگر زندگی، به دوره ای که از تولد تا نوجوانی ادامه دارد اطلاق می گردد. از نظر روان شناختی، کودکی به سه دوره کوچکتر تقسیم می شود از جمله:

الف) کودکی اول: کودکی نخست (از تولد تا حدود دو سالگی)،

ب) کودکی دوم: کودکی میانه (از دو تا شش_هفت سالگی)،

ج) کودکی سوم: کودکی پایانی (از شش_هفت تا یازده_دوازده سالگی) (منصور، ۱۳۶۲: ۱۷).
در اصطلاح حقوقی، کودک به کسی گفته می شود که، «از نظر سن به نمو جسمانی و روحی لازم برای زندگی اجتماعی نرسیده باشد» (امامی، ۱۳۷۴: ۲۴۳ / ۵). از نظر جامعه شناختی «کودک فردی است که در حال گذراندن دوره تکوین اجتماعی تا رسیدن به رشد اجتماعی می باشد (صیفی، ۱۳۵۶: ۲۴۸-۲۴۷/۱). ژرار کرنو در فرهنگ حقوقی می نویسد: «صغیر فردی است که، به سن بلوغ - بلوغ مدنی - نرسیده باشد.» (نیازی، ۱۳۷۸: ص ۵). کودک از نظر فقه اسلامی به کسی گفته می شود؛ «که به حد بلوغ شرعی نرسیده و کبیر نشده باشد و منظور از «بلوغ شرعی» نه سال تمام قمری در دختر و پانزده سال تمام قمری در پسران است» (پور احمدی، ۱۳۸۵: ۵۷-۶۴).
«کودک» مترادف با واژه های، «طفل»، «صبی» و «صغیر» است بر همین مبنا به مفهوم این لغات نیز پرداخته شده است.

بند اول: صبی

راغب اصفهانی در تعریف صبی می گوید: «صبی: من لم يبلغ الحلم» (راغب اصفهانی، ۱۴۲۶ق: ۴۷۵) صبی کسی است که به حد احتلام نرسیده باشد.

«صبی: من لم يبلغ الحلم. (ج) أصبیه، و صبیه، و صبیان. و الأنتی: صبیه. (ج) صبایا. قال ابن حزم: الصبی لفظ یعم الذکر و الأنتی فی اللغه. - فی العرف عند الفقهاء: هو من لم يبلغ. (الحسین الصنعانی). - قسما: ممیز، و غیر ممیز. الصغیر غیر الممیز: هو الذی لایفهم البیع و الشراء، أی: لا یعلم کون البیع سالباً للملک. و الشراء جالباً له، و لا یمیز الغبنالفاحش الظاهر من الغبن الیسیر. و الطفل الذی یمیز بین هذه المذکورات یقال له: صبی ممیز» (سعدی، ۱۴۰۸ق: ۲۰۷) «صبی: کسی که به حد احتلام نرسیده باشد. جمع آن أصبیه و صبیه و صبیان و مؤنث آن صبیه می باشد که به صورت صبایا جمع بسته می شود. ابن حزم می گوید: صبی از نظر لغوی لفظی است که شامل مؤنث و مذکر می شود. در

عرف فقها کسی است که بالغ نشده (حسین صنعانی). صبی بر دو قسم است: ممیز و غیر ممیز. صغیر غیر ممیز کسی است که خرید و فروش را نمی فهمد، یعنی نمی داند فروش، سلب کننده ملکیت و خرید، ملکیت آور است، و ضرر فاحش را از ضرر کم تشخیص نمی دهد. ولی طفل تفاوت بین این امور را تمیز می دهد و به او صبی ممیز گفته می شود».

بند دوم: طفل

در فرهنگ های فارسی، واژه «طفل» به معنای «کوچک از همه چیز» آمده است و این کلمه مترادف با کلماتی چون کودک، بچه و نوزاد می باشد (عمید، ۱۳۶۶: ۸۹۴/۱). از نظر لغوی، طفل به معنای خرد و کوچک و در مورد انسان به کم سالی و خردسالی تعبیر شده است، بنابراین صغیر نقطه مقابل کبیر و به معنای کودک است. (معین، ۱۳۶۳: ۲/۲۱۴۸) «راغب می گوید: طفل، تا وقتی گفته می شود که بدن او نرم باشد، در اقرب گوید: به کوچک هر چیز، طفل گویند و در نهایی آمده است: طفل به معنی بچه است که بر پسر و دختر و جمع اطلاق می گردد» (ارجمند دانش، ۱۳۷۸: ۲۲۶). در اصطلاح فقه و حقوق، شخصی که به سن بلوغ نرسیده باشد به عنوان طفل شناخته می شود، چه اینکه بلوغ اصطلاحاً به ادراک و رسیدن به مرحله معینی از رشد جسمی و روانی اطلاق می شود (جابری عربلو، ۱۳۶۲: ۶۱). از نظر علمای حقوق نیز: "طفل یا صغیر به کسی گفته می شود که از نظر سن به نمو جسمی و روحی لازم برای زندگی اجتماعی نرسیده باشد" (عبادی، ۱۳۷۵: ۱/۵).

در مجمع البحرین آمده است: «طفل» به کسی گفته می شود که از نظر سن ما بین تولد تا محتلم شدن باشد (طریحی، ۱۴۱۶ق: ۵/۴۱۱). درشمس العلوم: به اولاد کوچک انسان و گاو و بعضی حیوانات نیز «طفل» گفته شده است (حمیری، ۱۴۲۰ق: ۷/۴۱۲۶). در مصباح المنیر طفل این گونه تعریف شده است: «ولد صغیر از انسان و چهارپایان... و این اسم بر کودک می ماند تا زمانی که به تمیز برسد و بعد از آن به او صبی گفته می شود.» (فیومی، بی تا: ۲/۳۷۴).

از نظر معاهده ی حقوق کودک، منظور از طفل فرد زیر ۱۸ سال است مگر این که سن بلوغ طبق قانون اجرای داخلی کمتر تشخیص داده شود. بنابراین طبق این معاهده تشخیص این که طفل کیست، نسبت به قوانین داخلی هر کشور متفاوت خواهد بود. باید توجه داشت، در برخی از کشورها، طفل شخصی است که از نظر سنی پایین تر از معیار مشخص شده در معاهده حقوق کودک است و این مسأله خود موجب نادیده گرفتن حقوق طفل خواهد شد.